

DEPUTACI DUCHOWNI DO KOREKTURY PRAWA Z PRZEŁOMU XVI I XVII W.

Ecclesiastical Deputies for the Revision of Law at the Turn of the Sixteenth and Seventeenth Centuries

ADAM MONIUSZKO

Uniwersytet Warszawski

<https://orcid.org/0000-0002-7924-669X> * a.moniuszko@wpia.uw.edu.pl

Abstrakt: Celem artykułu jest analiza duchownej części komisji do korektury prawa utworzonych w 1589 i 1601 r. pod kątem wieku, wykształcenia, doświadczenia prawniczego i politycznego deputatów. Prowadzi ona do wniosku o dobrym ich przygotowaniu do tej funkcji. Część deputatów miała wykształcenie prawnicze, a do komisji wybrano członków z dużym doświadczeniem praktycznym stosowania zarówno prawa kanonicznego, jak i ziemskiego.

Słowa kluczowe: prawo ziemskie, korektura prawa, Komisja do korektury 1589, Wawrzyniec Goślicki

Abstract: The aim of the article is to analyse the ecclesiastical part of the law revision committees established in 1589 and 1601 with particular attention to the deputies' age, education, legal expertise, and political experience. The study leads to the conclusion that they were generally well qualified for their task. Some of the deputies possessed formal legal education, while the commissions included individuals with extensive practical experience in the application of both canon law and the law of the land.

Keywords: land law, revision of laws, Revision Commission of 1589, Laurentius Goslicius

1. Wprowadzenie

Po reformach sądownictwa w II poł. XVI w. szlachta oczekiwała dalszych zmian w zakresie prawa. Cel taki wyznaczyła konstytucja *Korrektura praw* z 1589 r.: stworzenie jednego, „doskonałego” kodeksu prawa koronnego, spisane w języku polskim oraz zreformowanie egzekucji wyroków i postępowania w sprawach o tzw. „zapisy”¹. Po kilkunastu latach bezowocnych zabiegów do kwestii przygotowania korektury powrócono na sejmie w 1601 roku, ponownie uchwalając stosowną konstytucję i powołując kolejną deputację². Choć ostatecznie te wysiłki nie przyniosły zamierzonych rezultatów, jednak starania o reformę

¹ *Volumina Constitutionum* (dalej: VC), t. II/2, wyd. S. Grodziski, Warszawa 2008, s. 106.

² *Ibidem*, s. 273-274.

prawa pozostają niezmiernie interesującym, choć częściowo już opracowanym, problemem badawczym³. Niemniej brakuje całościowego opracowania tej tematyki, jak też do naświetlenia pozostaje jeszcze wiele zagadnień szczegółowych. Niniejszy przyczynik poświęcony jest jednemu z nich. Jego celem jest przeanalizowanie składu części duchownej komisji do korektury prawa z lat 1589 i 1601 pod kątem wykształcenia, doświadczenia politycznego i prawniczego jej członków, ich powiązań politycznych i dalszych karier. Pozwoli to odpowiedzieć na pytanie o stopień przygotowania wybranych deputatów do pełnionej funkcji. W odniesieniu do okresu I połowy XVI w. istnieje ujęcie tej problematyki pióra Wacława Uruszczaaka⁴, a brakuje go dla czasów późniejszych⁵.

2. Materiał i metody

Cel artykułu wymaga metody i materiałów źródłowych charakterystycznych dla biografistyki. W związku z tym dominuje metoda opisowa, a w zakresie analizy źródłowej – indukcyjna. Badania koncentrują się na źródłach mogących przynieść informacje dotyczące badanych aspektów będących elementami biografii deputatów. Przede wszystkim należą do nich: konstytucje sejmowe i akta sejmikowe (działalność polityczna, losy komisji), album studentów Akademii Krakowskiej oraz akta kapitulne oraz opracowania dotyczące zakonów i kapituł (wykształcenie, działalność organizacyjna i polityczna).

3. Powołanie komisji w latach 1589 i 1601

Korekturą prawa próbowano zająć się już na sejmach okresu bezkrólewia, lecz nie udało się jej przeprowadzić w krótkim i burzliwym czasie ich funkcjonowania. Ostatecznie sprawę kontynuowania prac nad korekturą wpisano do recesu sejmu koronacyjnego⁶. Wprawdzie legacja królewska na sejmiki przedsejmowe na kolejny sejm nie poruszała tej kwestii, niemniej pojawiła się ona w części instrukcji poselskich (w tym górnych sejmików: średzkiego i opatowskiego)⁷. Już na początku obrad sejmu z 1589 r. w propozycji od tronu wspomniał

³ Wskazać tu można: J. Byliński, W. Kaczorowski, *Ciąg dalszy losów korektury prawa za panowania Zygmunta III Wazy*, w: *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Mikołajczyk et al., Białystok 2010, t. 1, s. 245-262; I. Lewandowska-Malec, *Pisarz ziemski lwowski Jan Swoszowski autorem projektu reformy ziemskiego procesu sądowego*, w: *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczyk, Białystok 2003, s. 147-158; J. Kiliańczyk-Zięba, *Czcionką i piórem. Jan Januszowski w roli pisarza i tłumacza*, Kraków 2007, s. 220-251; A. Moniuszko, *Projekty korektury ziemskiego prawa koronnego Jana Januszowskiego – polityczne uwarunkowania niepowodzenia*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 16/2013, s. 59-72 (tamże obszerniejsza bibliografia). Z niedawnych publikacji: M.A. Pieńkowski, *Trudna droga do władzy w Rzeczypospolitej. Sejm koronacyjny Zygmunta III 1587/88 i sejm pacyfikacyjny 1589 roku*, Warszawa 2021, s. 430-431.

⁴ W. Uruszczaak, *Udział duchowieństwa w kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, w: *Divina et humana. Księga jubileuszowa w 65. Rocznice urodzin księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisławski, Lublin 2001, s. 297-311.

⁵ Znaczną pomocą przy opracowaniu niniejszego tematu są spisy deputatów trybunałskich i polskiej szlachty podejmującej kształcenie na włoskich i niemieckich uniwersytetach, *Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794: spis*, t. 1: 1578-1620, oprac. H. Gmiterek, Warszawa 2017; D. Żołędź-Strzelczyk, *Peregrinatio academica. Studia młodzi polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i I połowie XVII wieku*, Poznań 1996.

⁶ VC, t. II/2, s. 87; M.A. Pieńkowski, *Trudna droga do władzy w Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 207.

⁷ Omówienie legacji królewskiej i instrukcji sejmikowych: ibidem, s. 352-370.

o korekturze podkanclerzy Wojciech Baranowski, mówiąc o konieczności powołania mieszanej komisji senatorsko-poselskiej: „aby byli naznaczeni tak z Rady jak z Rycerstwa”⁸. Nie zachowały się niestety diariusze obrad tego sejm⁹, w związku z czym nie wiadomo, jak powołano duchowną część komisji – czy proponowali ich obecni na sejmie biskupi, czy może konsultowano się z przebywającymi w Warszawie przedstawicielami kapituł katedralnych¹⁰. Deputatów wskazano imiennie w uchwalonej przez sejm konstytucji, w której wyznaczono też zjazd korektorów do Lublina na dzień świętego Marcina. Przy tworzeniu komisji kierowano się zasadą reprezentacji poszczególnych stanów i terytoriów. Łącznie wyznaczono 29 osób: 2 senatorów duchownych, 4 senatorów świeckich, 5 deputatów duchownych oraz 18 deputatów świeckich z województw¹¹. Najwyższymi godnościami w gronie duchownych byli nominaci: chełmski Wawrzyniec Goślicki (dotychczasowy biskup kamieniecki) i kamieniecki Stanisław Gomoliński (dotychczasowy kanonik sandomierski). Ponadto wybrano opatów wielkopolskich klasztorów cysterskich z Wągrowca i Łądu oraz trzech kanoników (zob. Appendix). Można przy tym zauważyć chęć zachowania równowagi między prowincjami: ponieważ biskupi byli z Małopolski, wśród pozostałych członków przeważali Wielkopolanie.

Jednym z ważniejszych zagadnień mogących wpływać na funkcjonowanie komisji było wynagrodzenie dla jej członków. Zdawano sobie sprawę, że praca nad korekturą prawa może ciągnąć się przez dłuższy czas¹². Konstytucja *Korektura praw* z 1589 r. jednak w sposób bardzo ogólny traktowała o tej kwestii: „salaria de suo bracia na sejmikach obierania trybunalistów dać mają, uchwaliwszy certam quotam każde województwo na się”¹³. Powyższe rozwiązanie nie dotyczyło deputatów duchownych – trudno przypuszczać, aby szlachta łożyła na ich utrzymanie¹⁴. Tę sprawę zapewne pozostawiono w gestii strony kościelnej, podobnie jak w przypadku sprawowania funkcji deputatów duchownych do Trybunału Koronnego. Przeprowadzona sondażowa kwerenda w aktach kapituły krakowskiej nie doprowadziła do odnalezienia zapisek o wynagrodzeniu dla jednego z deputatów, kanonika krakowskiego Sebastiana Brzezińskiego¹⁵. Być może decyzję w tej kwestii podejmowały inne gremia – przykładowo w przypadku trybunalistów stosowne opłaty diecezjalne uchwalać mogły

⁸ Cyt. za: ibidem, s. 391.

⁹ M.A. Pieńkowski, *Chronologia sejmów z lat 1587-1600*, w: *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. L.A. Wierzbicki, D. Kupisz, Warszawa 2021, s. 82.

¹⁰ Duchowni mogli uczestniczyć w sejmie w roli obserwatorów wysyłanych przez kapituły katedralne, H. Karbownik, *Udział przedstawicieli kapituł w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (w XV-XVIII wieku)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 22/1970, z. 2, s. 170-175.

¹¹ VC, t. II/2, s. 106.

¹² Zob. np. postanowienie sejmiku średzkiego cyt. w przyp. 14.

¹³ VC, t. II/2, s. 106.

¹⁴ Włodzimierz Dworzaczek błędnie uznał, że postanowienie sejmiku wielkopolskiego z 1589 r.: „Z którego też poboru pozwalamy temuż p. szafarzowi, aby dał pp. Deputatom do korektury praw na sejmie przeszłym z tych dwu województw naznaczonym po stu grzywnien na każdą ćwierć lata et sic consequenter, póki by na tej korekturze trwali” dotyczyło zarówno deputatów świeckich, jak i duchownych, *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, t. 1: 1572-1632, cz. 1: 1572-1616, wyd. W. Dworzaczek, Poznań 1957, s. 82. W konstytucji z 1589 r. wskazano, że salaria mają postanowić bracia na sejmikach deputackich, co wyraźnie wskazuje na szlachtę i deputatów świeckich. Ponadto uchwała sejmikowa mówiła o deputatach z województw poznańskiego i kaliskiego, a w ten sposób – ze wskazaniem, które województwo reprezentuje dany deputat – powołano deputatów szlacheckich.

¹⁵ Kwerendą objęto lata 1589-90 i 1600-1601 z akt kapituły oraz okres 1589-91 i 1601 z ksiąg rachunków, Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, Acta actorum (dalej: AKK, Aa), t. 8-9; Regesta capitulorum, t. 39-41, 50.

synody prowincjonalne¹⁶. Zważywszy jednak, że wybrano opatów dobrze uposażonych klasztorów cysterskich oraz kanoników z dwiema – trzema prebendami, nie można również wykluczyć, że nie przewidziano dla nich dodatkowego wynagrodzenia.

Komisja powołana w 1589 r. nie sprostала trudnemu zadaniu, wątpliwe jest, czy w ogóle udało jej się zebrać w Lublinie. W związku z tym na sejmie w 1601 r. powołano kolejną deputację do korektury prawa. Stało się tak pomimo tego, że sprawę tę raczej pominięto w kampanii sejmikowej i propozycji królewskiej. Dyskutowano o korekturze prawa co najmniej dwukrotnie w izbie poselskiej, a sam pomysł powołania kolejnej deputacji pojawił się prawdopodobnie dopiero pod koniec obrad, w trakcie konkluzji sejmowej¹⁷. Tym razem nieco zmniejszono jej liczebność, utrzymując częściowo tożsamy skład personalny¹⁸. W przypadku części duchownej komisji wszyscy członkowie znajdowali się już w poprzednim składzie. Zabrakło w niej zmarłego w 1593 r. opata węgrowskiego Wojciecha Zajączkowskiego oraz podupadającego na zdrowiu biskupa łuckiego S. Gomolińskiego¹⁹. Nieco inaczej uregulowano również wynagrodzenia deputatów, przeznaczając na to część podatku łanowego²⁰. Jednak, podobnie jak w poprzedniej komisji, sądzić należy, że rozwiązanie to dotyczyło tylko deputatów szlacheckich, a nie obejmowało senatorów i deputatów duchownych.

4. Deputaci duchowni do korektury prawa

4.1. Wiek deputatów

W dawnej Rzeczypospolitej doświadczenie życiowe i polityczne traktowano jako zaletę przy podejmowaniu decyzji o powierzeniu wykonywania funkcji publicznych. Podobnie stało się przy wskazaniu deputatów duchownych do korektury prawa. Przy nominacjach w 1589 r. powyżej 50 lat liczył W. Goślicki, zapewne kilka lat młodszy był: S. Gomoliński i Mateusz Borzowski. Do młodszych deputatów zaliczali się Andrzej Czacki i Maciej Pstrokoński, mający odpowiednio 39 i 36 lat. O ile wiek deputatów można ocenić jako czynnik pozytywny przy ustanowieniu pierwszej komisji – były to osoby wówczas już doświadczone, a jednocześnie w pełni sił życiowych – to powtórny ich wybór 12 lat później był ryzykowny. Część deputatów liczyła wówczas 60 lat i więcej, co w owych czasach było wiekiem zaawansowanym. Na sejmie w 1601 oczekiwano, że korektorzy zjadą się w tym roku i przeprowadzą prace, stąd zapewne wybór osób dotychczas w nie wdrożonych. Jednak – zważywszy na dotychczasowe losy korektury – należało brać pod uwagę ryzyko przedłużania prac. W takim wypadku wiek deputatów duchownych mógł mieć negatywnie skutki, co zresztą rychło się ujawniło.

¹⁶ Na początku XVII w. w archidiecezji gnieźnieńskiej i w diecezji krakowskiej „składka” trybunalska wynosiła ponad 1200 złotych polskich, H. Karbownik, *Deputaci duchowni na Trybunałach Koronnym i Litewskim*, „Kościoł i Prawo”, 10/1992, s. 197-200.

¹⁷ B. Janiszewska-Mincer, *Rzeczpospolita Polska w latach 1600-1603. Narastanie konfliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami*, Bydgoszcz 1984, s. 69-72; A. Moniuszko, op. cit., s. 63-64.

¹⁸ VC, t. II/2, s. 273-274.

¹⁹ S. Gomoliński uczestniczył w obradach sejmu na początku 1601 r., B. Janiszewska-Mincer, op. cit., s. 65. Niemniej już wiosną 1602 r. informował wojewodę wileńskiego Krzysztofa Radziwiłła *Pioruna*: „sam nawiedzić WXM nie mogę za nawiedzeniem Pańskim, gdyż jakom tu przyjechał, zaraz poczułem się źle mieć, a od jesieni z łóżka nie wstawam”, S. Gomoliński do K.M. Radziwiłła, Janów, 7 marca 1602, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, V, 4444, k. 1.

²⁰ VC, t. II/2, s. 274.

Wkrótce po zakończeniu sejmu zmarł kanonik krakowski S. Brzeziński²¹, a w ciągu kilku następnych lat: sędziwy biskup poznański W. Goślicki i biskup włocławski M. Pstrokoński.

4.2. Wykształcenie

Uniwersyteckie wykształcenie prawnicze bez wątpienia mogło być jednym z elementów korzystnie wpływających na prace komisji nad stworzeniem kodeksu prawa koronnego. O ile nie było ono zbyt rozpowszechnione wśród szlachty, to stanowiło jeden z czynników ułatwiających karierę kościelną. Z pewnością wśród deputatów – nie tylko duchownych – wykształceniem i horyzontami myślowymi wyróżniał się W. Goślicki, jeden z najtęższych umysłów polskiego późnego renesansu. Doktorat obojga praw obronił w 1567 r. w Bolonii, a jego rozprawa *De optimo senatore* – drukowana w 1568 r. w Wenecji i w 1593 r. w Bazylei oraz kilkakrotnie wydana w tłumaczeniach na język angielski – weszła do kanonu renesansowej myśli ustrojowej²². Studia z zakresu prawa kanonicznego odbywał w Rzymie M. Pstrokoński, uzupełniając w ten sposób swoje wykształcenie (kilkanaście lat wcześniej figurował na liście studentów Akademii Krakowskiej) po obraniu stanu duchownego²³. Sprawowane funkcje oficjała i wikariusza generalnego włocławskiego – czyli urzędnika zastępującego biskupa w czynnościach sądowych i administracyjnych – wskazują na wyższe wykształcenie prawnicze A. Czackiego²⁴.

Sądzić można, że także pozostali deputaci duchowni podjęli studia. S. Gomoliński studiował w młodości na protestanckim uniwersytecie w Wittenberdze, a po obraniu stanu duchownego podjął studia w Rzymie – choć nie udało się ustalić, czy z zakresu prawa. Przy pozostałych deputatach istnieją mniej pewne informacje o wykształceniu. W przypadku S. Brzezińskiego wzmiankowane jest podjęcie studiów w Krakowie w 1577 r. przez Sebastiana, syna Pawła z Brzezin, ale identyfikacja z późniejszym kanonikiem krakowskim jest niepewna²⁵. Wykształcenie wyższe uprawdopodobnia sprawowana godność: sobór

²¹ Zmarł przed 22 czerwca 1601, kiedy to na zebraniu kapituły krakowskiej stanęła sprawa wykonania jego testamentu, AKK, Aa, t. 9, k. 95. Jeszcze w kwietniu i maju regularnie uczestniczył w posiedzeniach kapituły, tamże, k. 79-89v. W epitafium nagrobnym jako datę śmierci wskazano 26 czerwca 1601, S. Starowolski, *Monumenta Sarmatarum beate aeternitate adscriptorum*, Cracoviae 1655, s. 41.

²² A. Stępkowski, *Wawrzyniec Grzymała Goślicki: przyczynek do biografii*, w: *O senatorze doskonałym studia. Prace upamiętniające postać i twórczość Wawrzyńca Goślickiego*, red. A. Stępkowski, Warszawa 2009, s. 11-14; H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1400-1600)*, Kraków 1938, s. 170-171. Tłumaczenia angielskie oraz wpływ na angielską kulturę w XVII i XVIII w. analizowała Teresa Bałuk-Ulewiczowa, *Goslicius' Ideal Senator and his cultural impact over the centuries: Shakespearean Reflections*, Kraków 2009, „Polska Akademia Umiejętności. Rozprawy Wydziału Filologicznego”, t. 78, s. 132-236.

²³ H. Barycz, op. cit., s. 233-234.

²⁴ Zakres władzy sądowej oficjała był każdorazowo określany przez biskupa w dokumencie nominacyjnym. Co do zasady sprawowali oni sądownictwo w sprawach drobniejszych, stojąc na czele konsystorza. Funkcję oficjała zwykle powierzano osobom biegłym w prawie, nierzadko z tytułem doktora prawa, zob. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, wyd. 2, Biały Dunajec–Ostróg 2017, s. 73-77; P. Hamperek, *Oficjałat okręgowy w Lublinie XV-XVIII w. Studium z dziejów organizacji i kompetencji sądownictwa kościelnego*, Lublin 1974, s. 110, 161-191. Ostatnio cenne uwagi o funkcjonowaniu sądów oficjała i konsystorza w Janowie Podlaskim: Ł. Gołaszewski, *Konflikty o dziesięciny w dawnej Rzeczypospolitej. Aspekty prawne i społeczne na przykładzie parafii Kobylin na przełomie XVI i w. XVII*, Białystok 2024, s. 175-182.

²⁵ *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 3: *Ab Anno 1551 ad annum 1606*, wyd. A. Chmiel, Cracoviae 1904, s. 105. Za prawdopodobną tożsamość studenta z 1577 r. i kanonika z 1583 r. uznała Ewa Wólkiewicz, *Instytucje kościelne w Oświęcimiu w XVII i XVIII wieku*, w: *Oświęcim miasto pogranicza*, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, t. 2, Oświęcim 2018, s. 398.

trydencki zalecał, aby połowa kanonii obsadzana była przez osoby posiadające stopień co najmniej licencjata (bakalarza) z teologii lub prawa²⁶. Nieznane bliżej jest wykształcenie opata M. Borzewskiego²⁷. Niemniej jednak pośrednim dowodem wyższego wykształcenia jest przebieg jego kariery. Jej początkiem było objęcie funkcji sekretarza króla Zygmunta Augusta, a dotychczasowe badania wskazują, że grupa ta wywodziła się w pierwszym rzędzie z wykształconej średniej szlachty²⁸. Z kolei W. Zajączkowski duży nacisk kładł na edukację: utrzymywał wysoki poziom klasztornej szkoły, zapewniał środki na studia kleryków diecezji poznańskiej²⁹. Zrozumienie roli kształcenia, chęć jego organizacji i zainteresowania bibliofilskie pośrednio świadczą mogą o wykształceniu opata.

4.3. Doświadczenie prawnicze

Dla prawa ziemskiego, w znacznej części zwyczajowego, niezmiennie istotną rolę odgrywała praktyczna znajomość prawa. Doświadczenie w tym względzie nabywano przede wszystkim sprawując różne urzędy i funkcje w szlacheckim wymiarze sprawiedliwości. Pod tym względem w komisji do korektury prawa wyróżniali się niemal etatowi trybunalscy deputaci duchowni: A. Czacki i M. Borzewski (zob. Appendix). Czacki już w momencie powoływania do składu pierwszej komisji do korektury prawa miał za sobą dziesięciokrotne zasiadanie w Trybunale Koronnym – od jego utworzenia w 1578 r. opuścił tylko jedną kadencję 1584/85. Przy tworzeniu drugiej komisji był już 16-krotnym deputatem, a ogólnie wybierano go na tę funkcję 26 razy w okresie 1578-1612³⁰. Oprócz tego, jak już wspomniano, w latach 1585-1588 był oficjałem włocławskim, gdzie orzekał w sądach biskupich. Z całą pewnością można go zatem uznać za znakomitego znawcę prawa – zarówno ziemskiego, jak kanonicznego. Opat Borzewski w 1589 r. miał doświadczenie trzykrotnego zasiadania w Trybunale, w okresie do powołania następnej komisji do korektury pełnił tę funkcję kolejne cztery razy, a łącznie – był dziesięciokrotnym sędzią Trybunału Koronnego w latach 1583-1609. Doświadczenie trybunalskie mieli też: S. Gomoliński i M. Pstrokoński. Praktyczną znajomość prawa i jego stosowania pogłębił M. Pstrokoński w ciągu następnych lat. W 1590 r. został oficjałem i wikariuszem generalnym warszawskim, w roku 1600 otrzymał nominację biskupią, z kolei

²⁶ W Polsce przy tym przyjęła się w XVI w. zasada co najmniej dwóch kanonii przeznaczonych dla doktorów, W. Góralski, *Kapituła katedralna w Płocku XII-XVI w. Studium z dziejów organizacji prawnej kapituł polskich*, Płock 1979, s. 111-112.

²⁷ Mikołaj Kamiński utrzymywał, że na jednej z klasztornych płyt nagrobnych jest postać M. Borzewskiego w birecie doktorskim, M. Kamiński, *Dawne opactwo zakonu cysterskiego w Łądzie*, Warszawa-Łą 1936, s. 75. W ostatnich latach zakwestionowano tę identyfikację, dowodząc, że uwieczniono pierwszego polskiego opata łądzkiego – Jana Wysockiego, P. Mrozowski, *Pierwsze świadectwa sztuki nowożytnej w opactwie w Łądzie*, w: *Lenda novi Aevi. Nowożytnie zabytki dawnego opactwa w Łądzie – nowe odkrycia, najnowsze badania*, red. J. Nowiński, Łą-Poznań-Warszawa 2019, s. 19-25.

²⁸ Około 3/4 sekretarzy królewskich za panowania Zygmunta I wywodziło się ze szlachty średniej, natomiast wiadomości o studiach mamy w odniesieniu do co najmniej 85% sekretarzy (a ¼ legitymowała się doktoratem prawa), A. Wyczański, *Miedzy kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506-1548)*, Warszawa 1990, s. 33-43. Choć brakuje podobnych, kompleksowych badań tego środowiska za panowania Zygmunta II Augusta, można jednak wstępnie założyć, że kształtowało się ono podobnie.

²⁹ L. Grajkowska, *Pierwsi opaci polscy w klasztorze cystersów w Wągrowcu*, „Rocznik Nadnotecki”, 23/1992, s. 88-89; *Monasticon Cisteriense Poloniae*, t. 2: *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 237.

³⁰ Miejsca deputata na kadencję 1612/1613 nie zdążył już objąć – zmarł we wrześniu w Gnieźnie, S. Chodyński, *Katalog biskupów i kanoników włocławskich*, rkps., Archiwum Diecezjalne we Włocławku 1914, s. 152.

w ramach świeckiego wymiaru sprawiedliwości znaczący był awans w 1598 r. na referendarza koronnego³¹. Można go zatem uznać za osobę łączącą prawnicze wykształcenie z dużym doświadczeniem sędziowskim. A należy pamiętać, że to nie był kres jego kariery – od 1605 r. pełnił urzędy podkanclerzego i kanclerza, co oznaczało m.in. przewodniczenie sądom asesorskim³².

Ciekawe – choć nie odosobnione – są przypadki prawniczych karier opata Zajączkowskiego i kanonika Brzezińskiego. Pierwszy przyjął święcenia dopiero po nominacji opackiej uzyskanej dzięki staraniom marszałka wielkiego koronnego i starosty generalnego wielkopolskiego Andrzeja Opalińskiego³³. Wcześniej Zajączkowski był jego surogatorem i podstarościm poznańskim³⁴, zastępującym starostę w wykonywaniu funkcji urzędowych – w tym sądowych. Po przejściu do stanu duchownego w 1584 został deputatem do Trybunału Koronnego. Prawdopodobnie – o ile właściwa jest identyfikacja osoby – podobną drogę przebył S. Brzeziński. Upřednio pełnił urząd pisarza grodzkiego krakowskiego³⁵. Już po wyborze do komisji do korektury prawa został dwukrotnie deputatem trybunalskim. W epitafium nagrobnym podkreślono jego znajomość praw ojczystych (*iuris patrii peritia*)³⁶, lecz pytaniem otwartym pozostaje, w jakim stopniu wynikało to z pełnionych przez niego funkcji od roku 1589. W przypadku W. Goślickiego pewien brak obycia w praktyce prawa ziemskiego rekompensowany był innymi zaletami: wykształceniem prawniczym i znajomością prawa kanonicznego (od 1587 r. był kolejno biskupem kamienieckim, chełmskim i poznańskim).

4.4. Pozycja i doświadczenie polityczne

Konieczność pracy w tak licznej komisji i mogące pojawiać się antagonizmy szlachecko-kościelne czy wyznaniowe, powodowały, że cenne było również doświadczenie polityczne deputatów – a co za tym idzie umiejętność rozwiązywania konfliktów i osiągania

³¹ Referendarze koronni sprawowali własną jurysdykcję w sądzie referendarskim, przeznaczonym do rozpoznawania skarg chłopów z królewskich ziem. Pełnili ważną rolę w składzie sądu asesorskiego, M. Woźniakowa, *Sąd asesorski koronny (1537-1795): jego organizacja, funkcjonowanie i rola w dziejach prawa chełmińskiego i magdeburskiego w Polsce*, Warszawa 1990, s. 46-47.

³² Przebieg kariery M. Pstrokońskiego: H. Kowalska, *Pstrokoński Maciej z Burzenina h. Poraj (ok. 1553-1609)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, t. 29, s. 266-268; Z. Anusik, *Kariery faworytów dworskich a kariery opozycjonistów w dobie panowania Zygmunta III*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 3/2006, z. 2, s. 27-28.

³³ L. Grajkowska, op. cit., s. 87.

³⁴ *Herbarz polski ks. Kaspra Niesieckiego*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 10, Lipsk 1845, s. 28. Urząd surogatora i podstarościę poznańskiego W. Zajączkowski pełnił jeszcze w lutym 1584 r.; jego następcą Marjan Bardzi objął je, składając przysięgę w grodzie poznańskim 28 maja 1584 r., Archiwum Państwowe w Poznaniu, księgi grodzkie poznańskie, t. 22, k. 252, 313-313v.

³⁵ *Herbarz polski ks. Kacpra Niesieckiego*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 2, Lipsk 1839, s. 332-333; A. Boniecki, *Herbarz polski*, wyd. A. Rejski, t. 2, Warszawa 1900, s. 183. Powyższe informacje znajdują pewniejsze potwierdzenie źródłowe – za ich wskazanie składam serdeczne podziękowanie Panu doktorowi Kacprowi Górskiemu. S. Brzeziński jako pisarz grodzki występował w roli świadka w dekrete podkomorskim z 30 września 1577, *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa*, t. 1, z. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1885, s. 945. Okres sprawowania urzędu musiał być krótki, skoro ponownie został mianowany na pisarza grodzkiego przez surogatora Mikołaja Dłuskiego 7 grudnia 1580, Archiwum Narodowe w Krakowie, księgi grodzkie krakowskie (castrensia cracoviensia) relationes, t. 7, s. 1208. Z ustaleń K. Górskiego wynika, że nie był to przypadek odosobniony – kanonik krakowską w 1602 r. objął Wojciech Ziemecki, wcześniej pisarz grodzki krakowski.

³⁶ L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 2 [cz. 2]: *Prałaci i kanonicy krakowscy*, Kraków 1852, s. 102; S. Starowski, op. cit., s. 41.

kompromisów. Z grona duchownej części komisji bezsprzecznie najlepiej pod tym względem prezentował się W. Goślicki. Przez kilkanaście lat wykonywania funkcji sekretarza Zygmunta Augusta, a potem Stefana Batorego brał udział w wielu – niekiedy wymagających – misjach dyplomatycznych. W polityce wewnętrznej nieraz pełnił w kryzysowych momentach rolę pośrednika, co widoczne było zwłaszcza w okresie trzeciego bezkrólewia³⁷. Znacznie mniejszym doświadczeniem pochwalić się mogli inni członkowie komisji. Spośród nich coraz ważniejszą polityczną rolę zaczynał odgrywać M. Pstrokoński, wykonujący zarówno misje dyplomatyczne³⁸, jak i pełniący ważne funkcje w kancelarii koronnej – sekretarza wielkiego, a potem regenta kancelarii. Oprócz doświadczenia politycznego dawało mu to obycie z systemem pracy i dokumentacją kancelaryjną. S. Gomoliński i M. Borzewski mieli za sobą – odbywaną w młodości – służbę na dworze w roli sekretarzy królewskich. Borzewski, a wcześniej W. Zajączkowski pełnili również funkcje wikariuszy generalnych polskiej prowincji cystersów utworzonej w 1580 r. Wybierali ich opaci wszystkich klasztorów prowincji³⁹, co dowodzić może zaufania, jakim się cieszyli wśród braci zakonnych. Ograniczone doświadczenie polityczne miał również S. Brzeziński – w 1589 r. był wysłannikiem kapituły krakowskiej na sejmik proszowicki⁴⁰.

Nieco trudniej scharakteryzować pozycję polityczną deputatów. Wywodzili się z szeroko pojętej szlachty średniej – zarówno z jej zamożniejszej, jak i uboższej warstwy⁴¹. Stąd do osiągnięcia kariery potrzebowali – oprócz własnych zdolności – również pomocy możniejszych. W przypadku karier duchowieństwa nie do przecenienia była przy tym pomoc krewniaków. M. Pstrokoński stanowisko i awanse w kancelarii królewskiej otrzymał dzięki protekcji krewnego, podkanclerzego i późniejszego prymasa Jana Tarnowskiego, sam z kolei później promował karierę swojego koligata, Stanisława Łubieńskiego⁴². S. Gomoliński przez większość swojej kariery mógł liczyć na wsparcie możnych krewniaków: biskupa krakowskiego Piotra Myszkowskiego i biskupa włocławskiego Hieronima Rozdrażewskiego⁴³. Powiązania polityczne deputatów pokazują, iż wywodzili się oni z różnych stronnictw. Z Janem Zamoyskim związani byli obaj biskupi, a przede wszystkim S. Gomoliński⁴⁴. W. Goślicki w początkach kariery początkowo należał do stronnictwa kanclerskiego, ale w czasach Zygmunta III nieco się od niego dystansował⁴⁵. Na jednego z czołowych regalistów wyrastał z kolei M. Pstrokoński, tworząc z J. Tarnowskim przeciwwagę dla pozycji

³⁷ Szerzej zob. D. Maniewska, *Goślicki Wawrzyniec h. Grzymała (ok. 1530-1607)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959, t. 8, s. 380; A. Stępkowski, op. cit., s. 14-21.

³⁸ H. Kowalska, op. cit., s. 266-267.

³⁹ A.M. Wyrwa, *Polska Kongregacja Cystersów i jej opaci prezesi*, w: *Ingenio et Humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich*, red. A.M. Wyrwa, Katowice 2007, s. 77-84.

⁴⁰ AKK, Aa, t. 8, s. 137-138.

⁴¹ Przykładowo: S. Gomoliński był kasztelanem spycimirskim, M. Pstrokoński kasztelanem konarskim sie radzkim, K. Lepszy, *Gomoliński Stanisław h. Jelita (zm. 1604)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959, t. 8, s. 272; H. Kowalska, op. cit., s. 266; Z. Anusik, op. cit., s. 27.

⁴² W. Graczyk, *Stanisław Łubieński: pasterz, polityk i pisarz*, Kraków 2005, s. 28.

⁴³ K. Lepszy, op. cit., s. 272-273; K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec–Ostróg 2001, s. 61-62.

⁴⁴ W. Tygielski, *Listy, ludzie, władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji*, Warszawa 2007, s. 173, 183; idem, *Politics of Patronage in Renaissance Poland. Chancellor Jan Zamoyski, His Supporters and the Political Map of Poland, 1572-1605*, Warszawa 1990, s. 41, 55, 107; K.R. Prokop, op. cit., s. 62-63.

⁴⁵ W. Tygielski, *Listy...*, op. cit., s. 85, 198; A. Stępkowski, op. cit., s. 19.

J. Zamoyskiego w kancelarii królewskiej⁴⁶. Trudniej jest wskazać powiązania polityczne innych deputatów. Ze względu na przebieg ich karier W. Zajączkowskiego należy łączyć z marszałkiem wielkim koronnym A. Opalińskim, jednym z przywódców stronnictwa królewskiego w początkach panowania Zygmunta III⁴⁷. Z kolei S. Brzezińskiego pełniącego funkcję pisarza w grodzie krakowskim za czasów starostwa Zamoyskiego prawdopodobnie można zaliczyć do klienteli kanclerza.

5. Podsumowanie

Powołane w latach 1589 i 1601 komisje do korektury prawa koronnego stawały przed trudnym zadaniem usystematyzowania i częściowej reformy prawa. Wymagało to dużego nakładu pracy oraz kompetencji – zarówno *stricte* prawnych, jak i politycznych. Można ocenić, że duchowna część komisji była dobrze przygotowana do sprostania temu wyzwaniu. W jej składzie – wzorem dawniejszych podobnych deputacji⁴⁸ – połączono uniwersyteckie wykształcenie prawnicze, praktyczną znajomość prawa i doświadczenie polityczne. Wśród wszystkich deputatów z pewnością wyróżniał się wykształceniem i doświadczeniem W. Goślicki, który mógł pełnić rolę lidera całej komisji. Wstępnie można przyjąć – choć wymaga to jeszcze badań nad grupą deputatów świeckich – że deputaci duchowni górowali nad swoimi świeckimi kolegami wykształceniem prawniczym. Nie ustępowali im też praktyczną znajomością prawa ziemskiego, gdyż w składzie komisji znaleźli się praktycy wielokrotnie pełniący funkcje deputata duchownego do Trybunału Koronnego, czy też w młodości sprawujący urzędy grodzkie. Warto podkreślić, że duchowni podeszli poważnie do nowych obowiązków w komisji do korektury prawa. Żaden z nich, nawet etatowy deputat trybunalski A. Czacki, nie został wybrany sędzią trybunalskim na kadencję 1589/90⁴⁹. Pewnym mankamentem był brak wśród duchownych korektorów osoby nadzorującej kancelarię koronną, choć w coraz większym stopniu niwelowała go rozwijająca się kariera M. Pstrokońskiego. Sceptycznie można się odnieść do powierzenia funkcji deputata do korektury prawa w 1601 r. osobom z pierwszej komisji ze względu na ich coraz bardziej zaawansowany wiek, co rychło przełożyło się na stopniowe zmniejszanie składu komisji.

Finansowanie badań: Niniejsza publikacja nie otrzymała żadnego zewnętrznego wsparcia finansowego.

Oświadczenie właściwej komisji etycznej: Nie dotyczy.

Oświadczenie o dostępności danych: Nie dotyczy.

Konflikt interesów: Autor deklaruje, że nie ma żadnego konfliktu interesów związanych z publikacją niniejszych badań.

⁴⁶ H. Kowalska, op. cit., s. 266; W. Graczyk, op. cit., s. 28, Z. Anusik, op. cit., s. 27.

⁴⁷ W. Dworzaczek, *Opaliński Andrzej z Bnina h. Łódzia (1540-1593)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, t. 24, s. 75-76; E. Opaliński, *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981, s. 93-94.

⁴⁸ W komisjach z pierwszej połowy XVI w. deputaci duchowni łączyli wykształcenie prawnicze i praktyczną znajomość prawa, w tym też prawa ziemskiego, W. Uruszczak, op. cit., s. 302-308.

⁴⁹ M. Pstrokoński objął miejsce deputata duchownego do Trybunału 17 grudnia 1589 r., a więc po fiasku zjazdu korektorów w Lublinie, *Deputaci Trybunału...*, s. 99-100.

Appendix

Tabela 1. Spis deputatów duchownych do korektury prawa 1589/1601^A

Deputat	Pełnione urzędy 1589/1601	Lata życia	Wykształcenie	Doświadczenie prawnicze	Doświadczenie polityczne
Stanisław Gomoliński ^B 1589/–	Bp kamieniecki (nominat), kan. sand. i krak.	Ok. 1540/45-1604	Wittenberga 1559 Rzym 1581	Deputat TK: 1583, 1585	Sekr. król.
Wawrzyniec Gośliński ^C 1589/1601	Bp chełmski (nominat) 1589 Wcześniej: kan. krak. włocł., sandom., dziekan płocki/ Bp poznań. 1601	1536/38-1607	Kraków 1557-62 Padwa, Bolo- nia 1563-67 Doktorat <i>utriusque iuris</i> , Bologna 1568		Sekr. król. 1569- -1586, liczne misje dyplomatyczne
Mateusz Borzewski ^D 1589/1601	Opat łędzki od 1575, koadiutor 1570-1575 Wikariusz gen. polskiej prowincji cystersów 1593-1614	1540/45-1614	Wyższe?	Deputat TK: 1583, 1585, 1588, 1591, 1592, 1595, 1599, 1603, 1604, 1609	Sekr. król
Sebastian Brzeziński ^E 1589/1601	Kan. krak., prepozyt oświęcimski 1584	?-1601	Kraków 1577?	Pisarz gr. krak. 1577, 1580 Deputat TK 1590, 1592	
Andrzej Czacki ^F 1589/1601	Dziekan włocł., kan. poznań.	1550-1612	prawnicze	Deputat TK 1578- 83, 1585-88, 1591- 92, 1594, 1597, 1599-1604, 1606- 1608, 1610-1612 Oficjał włocł. 1585-88	
Maciej Pstrokoński ^G 1589/1601	Kan. gnieźn. Dziekan warsz. 1589 bp przemyski (no- minat) i referendarz kor. 1601	1553-1609	Kraków 1568 Rzym (prawo) 1582	Deputat TK 1588, 1589 Oficjał warsz. 1590 Regent kancelarii koronnej mniejszej 1591-1598 Referendarz kor. 1598-1605 Podkanclerzy kor. 1605-1606 Kanclerz kor. 1606-1609	Sekretarz król. 1588 Sekretarz w. kor. 1591-1598 Udział w misjach dyplomatycznych od 1589 Referendarz, podkanclerzy, kanclerz
Wojciech Zajączkowski ^H 1589/–	Opat wągrowiecki 1584-93 Wikariusz generalny prowincji cystersów 1584-1593	?-1593	?	Surogator i pod- starości gr. poznań. do 1584 Deputat TK 1584	.

Zastosowane skróty: bp – biskup; gnieźn. – gnieźnieński; gr. – grodzki; kan. – kanonik; krak. – krakowski; kor. – koronny; król. – królewski; sand. – sandomierski; sekr. – sekretarz; TK – Trybunał Koronny; warsz. – warszawski; włocł. – włocławski

^A Informacje dotyczące aktywności politycznej, edukacji i sprawowania funkcji trybunalskich pochodzą z: *Deputaci Trybunału...*, *passim*; D. Żołędź-Strzelczyk, op. cit., *passim*. Dodatkową, bardziej szczegółową literaturę podano przy nazwiskach poszczególnych deputatów.

^B K. Lepszy, op. cit., s. 272-273; K.R. Prokop, op. cit., s. 61-64.

^C D. Maniewska, op. cit., s. 379-381; A. Stępkowski, op. cit., s. 9-33.

^D M. Kamiński, op. cit., s. 74-75.

^E L. Łętowski, *Katalog biskupów...*, t. 2, s. 102; J. Rajman, *Kościół średniowiecznego Oświęcimia (do końca XVI wieku)*, w: *Oświęcim miasto pogranicza*, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, t. 2, Oświęcim 2018, s. 384.

^F S. Chodyński, op. cit.; A. Ciesielski, *Wizytatorzy, komisarze i wikariusze generalni kongregacji cystersów w Polsce XIV-XIX wieku*, w: A. Ciesielski, *Dziedzictwo cystersów. Prace wybrane*, Kraków 2013, s. 154.

^G H. Barycz, op. cit., s. 233-234; H. Kowalska, op. cit., s. 265-271.

^H *Monasticon Cisteriense...*, s. 237; A. Ciesielski, op. cit., s. 153-154; L. Grajkowska, op. cit., s. 87-89.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dz. V, 4444.

Archiwum Kapituły Krakowskiej, Acta actorum, t. 8-9; Regestra capitulorum, t. 39-41, 50.

Archiwum Narodowe w Krakowie, księgi grodzkie krakowskie (castrensia cracoviensia) relationes, t. 7.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, księgi grodzkie poznańskie, t. 22.

Źródła drukowane

Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego, t. I: 1572-1632, cz. I: 1572-1616, wyd. W. Dworzaczek, Poznań 1957.

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, t. 3: *Ab Anno 1551 ad annum 1606*, wyd. A. Chmiel, Cracoviae 1904.

Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa, t. I, z. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1885.

Starowolski S., *Monumenta Sarmatarum beate aeternitate adscriptorum*, Cracoviae 1655.

Volumina Constitutionum, t. II/2, wyd. S. Grodziski, Warszawa 2008.

Opracowania

Anusik Z., *Kariery faworytów dworskich a kariery opozycjonistów w dobie panowania Zygmunta III*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 3/2006, z. 2, s. 5-62.

Bałuk-Ulewiczowa T., *Goslicius' Ideal Senator and his cultural impact over the centuries: Shakespearean Reflections*, Kraków 2009, „Polska Akademia Umiejętności. Rozprawy Wydziału Filologicznego”, t. 78.

Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1400-1600)*, Kraków 1938.

Boniecki A., *Herbarz polski*, wyd. A. Rejski, t. 2, Warszawa 1900.

Byliński J., Kaczorowski W., *Ciąg dalszy losów korektury prawa za panowania Zygmunta III Wazy*, w: *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Mikołajczyk et al., Białystok 2010, t. I, s. 245-262.

Chodyński S., *Katalog biskupów i kanoników włocławskich*, rkps., Archiwum Diecezjalne we Włocławku 1914.

Ciesielski A., *Wizytatorzy, komisarze i wikariusze generalni kongregacji cystersów w Polsce XIV-XIX wieku*, w: A. Ciesielski, *Dziedzictwo cystersów. Prace wybrane*, Kraków 2013, s. 151-159.

Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794: spis, t. I: 1578-1620, oprac. H. Gmiterek, Warszawa 2017.

Dworzaczek W., *Opaliński Andrzej z Bzina h. Łódzia (1540-1593)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979, t. 24, s. 72-78.

- Gołaszewski Ł., *Konflikty o dziesięciny w dawnej Rzeczypospolitej. Aspekty prawne i społeczne na przykładzie parafii Kobylin na przełomie XVI i w.*, Białystok 2024.
- Góralski W., *Kapituła katedralna w Płocku XII-XVI w. Studium z dziejów organizacji prawnej kapituł polskich*, Płock 1979.
- Graczyk W., *Stanisław Łubieński: pasterz, polityk i pisarz*, Kraków 2005.
- Grajkowska L., *Pierwsi opaci polscy w klasztorze cystersów w Wągrowcu*, „Rocznik Nadnotecki”, 23/1992, s. 83-92.
- Hamperek P., *Oficjalat okręgowy w Lublinie XV-XVIII w. Studium z dziejów organizacji i kompetencji sądownictwa kościelnego*, Lublin 1974.
- Herbarz polski ks. Kaspra Niesieckiego*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 2, Lipsk 1839; t. 10, Lipsk 1845.
- Janiszewska-Mincer B., *Rzeczpospolita Polska w latach 1600-1603. Narastanie konfliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami*, Bydgoszcz 1984.
- Kamiński M., *Dawne opactwo zakonu cysterskiego w Łądzie*, Warszawa–Łąd 1936.
- Karbownik H., *Deputaci duchowni na Trybunałach Koronnym i Litewskim*, „Kościół i Prawo”, 10/1992, s. 185-202.
- Karbownik H., *Udział przedstawicieli kapituł w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (w XV-XVIII wieku)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 22/1970, z. 2, s. 169-176.
- Kiliańczyk-Zięba J., *Czcionką i piórem. Jan Januszowski w roli pisarza i tłumacza*, Kraków 2007.
- Kowalska H., *Pstrokoński Maciej z Burzenina h. Poraj (ok. 1553-1609)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, t. 29, s. 265-271.
- Królik L., *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, wyd. 2, Biały Dunajec–Ostróg 2017.
- Lepszy K., *Gomoliński Stanisław h. Jelita (zm. 1604)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959, t. 8, s. 272-273.
- Lewandowska-Malec I., *Pisarz ziemski lwowski Jan Swoszowski autorem projektu reformy ziemskiego procesu sądowego*, w: *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedoreczyk, Białystok 2003, s. 147-158.
- Łętowski L., *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 2 [cz. 2]: *Prałaci i kanonicy krakowscy*, Kraków 1852.
- Maniewska D., *Goślicki Wawrzyniec h. Grzymała (ok. 1530-1607)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959, t. 8, s. 379-282.
- Monasticon Cisteriense Polonie*, t. 2: *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999.
- Moniuszko A., *Projekty korektury ziemskiego prawa koronnego Jana Januszowskiego – polityczne uwarunkowania niepowodzenia*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 16/2013, s. 59-72.
- Mrozowski P., *Pierwsze świadectwa sztuki nowożytnej w opactwie w Łądzie*, w: *Lenda novi Aevi. Nowożytne zabytki dawnego opactwa w Łądzie – nowe odkrycia, najnowsze badania*, red. J. Nowiński, Łąd–Poznań–Warszawa 2019, s. 10-26.
- Opaliński E., *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981.
- Pieńkowski M.A., *Chronologia sejmów z lat 1587-1600*, w: *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. L.A. Wierzbicki, D. Kupisz, Warszawa 2021, s. 75-92.
- Pieńkowski M.A., *Trudna droga do władzy w Rzeczypospolitej. Sejm koronacyjny Zygmunta III 1587/88 i sejm pacyfikacyjny 1589 roku*, Warszawa 2021.
- Prokop K.R., *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.
- Rajman J., *Kościoły średniowiecznego Oświęcimia (do końca XVI wieku)*, w: *Oświęcim miasto pogranicza*, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, t. 2, Oświęcim 2018, s. 343-390.
- Stępkowski A., *Wawrzyniec Grzymała Goślicki: przyczynek do biografii*, w: *O senatorze doskonałym studia. Prace upamiętniające postać i twórczość Wawrzyńca Goślickiego*, red. A. Stępkowski, Warszawa 2009, s. 9-33.

- Tygielski W., *Listy, ludzie, władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji*, Warszawa 2007.
- Tygielski W., *Politics of Patronage in Renaissance Poland. Chancellor Jan Zamoyski, His Supporters and the Political Map of Poland, 1572-1605*, Warszawa 1990.
- Uruszczak W., *Udział duchowieństwa w kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, w: *Divina et humana. Księga jubileuszowa w 65. Rocznicę urodzin księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisławski, Lublin 2001, s. 297-311.
- Wólkiewicz E., *Instytucje kościelne w Oświęcimiu w XVII i XVIII wieku*, w: *Oświęcim miasto pogranicza*, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, t. 2, Oświęcim 2018, s. 391-420.
- Woźniakowa M., *Sąd asesorski koronny (1537-1795): jego organizacja, funkcjonowanie, i rola w dziejach prawa chełmińskiego i magdeburskiego w Polsce*, Warszawa 1990.
- Wyczański A., *Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506-1548)*, Warszawa 1990.
- Wyrwa A.M., *Polska Kongregacja Cystersów i jej opaci prezesi*, w: *Ingenio et Humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich*, red. A.M. Wyrwa, Katowice 2007, s. 71-104.
- Żołędź-Strzelczyk D., *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i I połowie XVII wieku*, Poznań 1996.